

Anita Filipczak-Białkowska

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0001-9447-1628>

anita.filipczak@uni.lodz.pl

Strategie konwersacyjne w transmisjach meczów piłki nożnej kobiet i piłki nożnej mężczyzn

Streszczenie. Zawodowy sport, a szczególnie piłka nożna, jest tradycyjnie zdominowany przez mężczyzn, mimo iż od wielu lat czynione są starania o zwiększenie udziału kobiet zarówno czynnie uprawiających tę dyscyplinę sportu, jak i partycypujących w czynnościach towarzyszących, np. w komentowaniu wydarzeń sportowych. Przedmiotem badania jest specyfika komentowania w zakresie stosowanych strategii konwersacyjnych. Badanie, osadzone w metodologii gramatyki komunikacyjnej, ma na celu wskazanie działań komunikacyjnych właściwych dla strategii konwersacyjnych stosowanych przez duet komentujący w telewizyjnych transmisjach meczów piłki nożnej kobiet i mężczyzn. Materiał badawczy stanowią transmisje wybranych meczów rozegranych w 2021 r. pobrane z archiwum TVP Sport (sport.tvp.pl/retransmisje).

Słowa kluczowe: gramatyka komunikacyjna, komentarz sportowy, piłka nożna kobiet, piłka nożna mężczyzn, strategie konwersacyjne, transmisja telewizyjna meczu

Conversational strategies in broadcasts of women's and men's football matches

Summary. Professional sport, and football in particular, is traditionally dominated by men, but for several years efforts have been made to increase the participation of women in this area, both in terms of actively practicing this sport and participating in accompanying activities, e.g. commenting on sport events. The subject of the study is

© by the author, licensee Lodz University – Lodz University Press, Lodz, Poland.
This article is an open access article distributed under the terms and conditions
of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Not applicable

Conflicts of interests: None

Ethical Considerations: The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Received: 2025-02-10. Accepted: 2025-06-20.

the specificity of commenting in terms of the conversational strategies used. The study, embedded in the methodology of communicative grammar, aims to identify communication activities appropriate for the conversational strategies used by the commentary duo in television broadcasts of women's and men's football matches. The research material consists of broadcasts of selected matches played in 2021, obtained from (sport.tvp.pl/retransmisje).

Keywords: communicative grammar, sports commentary, women's football, men's football, conversational strategies, broadcast of football match

Wprowadzenie. Komunikacyjne aspekty telewizyjnej transmisji meczu

Dyskurs związany z obszarem sportu jest sferą zdominowaną przez mężczyzn (tzw. męska hegemonia w sporcie). Kulturowo prototypowym sportowcem i odbiorcą wydarzeń sportowych są mężczyźni (Organista, Lenartowicz, Gałaś 2017), dominują oni także wśród dziennikarzy zajmujących się sportem. Sytuacja ta w szczególności dotyczy piłki nożnej. Współcześnie jednak również kobiety czynnie uprawiają tę dyscyplinę sportu (w Polsce od 1979 r. istnieje liga piłki nożnej kobiet, a od 1981 r. reprezentacja kraju – Gowarzewski 2010: 165), także w badaniach ankietowych polskie respondentki wskazywały, że wśród różnych sportów najczęściej oglądają właśnie piłkę nożną (Organista, Lenartowicz, Gałaś 2017). Oglądanie wydarzeń sportowych na żywo nazywa się konsumpcją sportu w wymiarze bezpośrednim, wymiar pośredni przybiera ona, kiedy uczestniczy się w nich za pośrednictwem mediów (Organista, Lenartowicz, Gałaś 2017). O konsumpcji pośredniej można mówić choćby w przypadku odbierania telewizyjnej transmisji meczu.

Telewizyjną transmisję meczu Beata Grochala (2016: 52) zdefiniowała jako „bezpośrednią relację meczową (live) prowadzoną przez dziennikarza (i eksperta) dotyczącą wydarzeń dziejących się na boisku”. Ową „bezpośredniość” relacji należy rozumieć jako „przekaz informacji *in statu praesenti*” (Jarosz 2018: 33), czyli „prezentacja rywalizacji równolegle do rzeczywistego przebiegu” (Jarosz 2018: 38). Jak można zauważyć, to szerokie ujęcie obejmuje nie tylko telewizyjną relację, ale także radiową czy internetową, warto zatem uściślić opis, gdyż „rodzaj medium, za pośrednictwem którego [transmisje – przyp. A.F.-B.] są nadawane, determinuje [...] proces konstruowania komunikatu, sposób przedstawienia wydarzenia oraz – w konsekwencji – charakter odbioru” (Jarosz 2018: 34). Specyfika telewizji, odróżniająca to medium od radia czy stron internetowych, polega na tym, że jest to medium audiowizualne, w którym będący jej kwintesencją „obraz [...] dominuje nad towarzyszącym mu dźwiękiem” (Kochmańska 2018: 55).

Dla sytuacji nadawczo-odbiorczej telewizyjnej transmisji meczu w perspektywie globalnej właściwe jest, iż nadawcą (reprezentującym nadawcę instytucjonalnego, czyli stację telewizyjną) może być dziennikarz sportowy – sam lub (i jest to coraz częściej stosowana praktyka – Grochala 2012: 201) w towarzystwie

innej osoby, posiadającej wiedzę na temat dyscypliny, w jakiej toczy się rozgrywka. W drugim przypadku mowa jest o duecie komentującym, w którym wyróżnia się tzw. komentatora głównego (w tej roli najczęściej występuje dziennikarz sportowy) oraz eksperta, czyli osobę związaną z daną dyscypliną sportu, zazwyczaj byłego zawodnika lub zawodniczkę, rzadziej trenera lub działacza (Grochala 2012: 201). W innej typologii określa się ich jako komentatora „merytorycznego (*play-by-play man*) i »od koloryzowania« (*color-man*)” (Jarosz 2018: 40).

Dziennikarz i ekspert w swych wypowiedziach dokonują z jednej strony omówienia lub uzupełnienia tego, co jest dostrzegalne zmysłowo, a z drugiej strony mogą dodatkowo dostarczać barwnych, często humorystycznych dygresji (Jarosz 2018). Według badaczy każdemu z nich prymarnie przypisana jest inna rola (Grochala 2012: 202–203). Komentatorzy główni rzeczowo relacjonują zdarzenia rozgrywające się na boisku, powielając najczęściej to, co widz może zobaczyć na ekranie, ale też budują napięcie i eksponują emocje (por. dramaturgia wykreowana, czyli stworzona przez dziennikarzy — Jarosz 2018: 42). Eksperci natomiast występują w roli osoby oceniającej — posiadają zwykle obszerną wiedzę z zakresu danej dyscypliny sportu, co ujawnia się na przykład w stosowaniu przez nich fachowego słownictwa, natomiast „jeśli nawet w ich wypowiedziach pojawiają się segmenty dotyczące sytuacji na boisku, to są one formułowane *post factum* i najczęściej zawierają element oceniający” (Grochala 2012: 203). Warto nadmienić, że ów dystans czasowy między zdarzeniem boiskowym a analizą eksperta jest jednak niewielki: jego wypowiedź może pojawić się zaraz po tym, jak komentator główny skończy relacjonować bieżącą sytuację, ale ekspert może też wrócić do wcześniejszych zdarzeń po kilku minutach, „jeśli rzeczywiste zdarzenia są mało zajmujące” (Jarosz 2018: 40). Przedstawiony podział ról ma charakter pewnego wzorca, który traktowany jest z pewną swobodą w trakcie komentowania konkretnego meczu.

Odbiorcę telewizyjnej transmisji meczu (inaczej: widownię) stanowią „osoby oglądające daną transmisję” (Grochala 2012: 141). Jest to zatem odbiorca bierny, ale to na niego nakierowane są działania duetu komentującego. Jednocześnie badacze podkreślają, że widzowie mają „sprofilowane nawyki percepcyjne lub upodobania poznawcze czy estetyczne” (Jarosz 2018: 36), które nadawcy zmuszeni są uwzględniać w sposobie budowania przekazów, aby pozyskać ich uwagę.

Sytuacja nadawczo-odbiorcza telewizyjnej transmisji meczu jest jednak bardziej skomplikowana. Wypowiedzi dziennikarza i eksperta trafiają do widowni, czyli prymarnego odbiorcy, ale między osobami tworzącymi duet komentujący także zachodzi interakcja, choć jej zakres tematyczny jest ograniczony — determinuje go konieczność zrealizowania celów, jakie wynikają z pełnionych przez nich ról. Komentujący pozostają zatem w zapośredniczonym medialnie kontakcie z widzami, a także w bezpośredniej interakcji ze sobą nawzajem. Na ostateczny kształt komentarza do transmitowanego widowiska mają wpływ wszystkie te warunki.

Wpisana w transmisję telewizyjną jako przekaz audiowizualny wypowiedź komentatorska przejawia się w kanale audio i niemal w całości realizuje się w warstwie werbalnej przekazu (sporadycznie komentator/komentatorzy mogą zaistnieć także w kodzie obrazowym – Kochmańska 2018: 56). W jej ramach Wioletta Kochmańska (2018) wyróżnia trzy typy komunikatów:

- wypowiedzi zakotwiczone w obrazie – są skorelowane z przekazem obrazu, bliskie symultanicznemu zgraniu z nim, w treści zaś duplikują informacje przekazywane za pomocą kodu ikonicznego [w tej kategorii mieszczą się także wypowiedzi eksperta, w których dokonuje on analizy i oceny zachowań zawodników – przyp. A.F.-B.];
- wypowiedzi zakotwiczone w dyskursie – to komunikaty odnoszące się do szerokiej wiedzy o dyscyplinie i zawodnikach, informacje dodatkowe, wykraczające poza treściową zawartość aktualnie komentowanego meczu;
- wypowiedzi zakotwiczone w medium – „są to te elementy kodu werbalnego, w których realizowana jest funkcja fatyczna, a więc akty mowy powitania odbiorców, pożegnania z nimi, obietnice, zapowiedzi, operatory metatekstowe itp.” (Kochmańska 2018: 61).

Przedmiotem zainteresowania w niniejszej pracy są zachowania komunikacyjne komentatorów sportowych przejawiające się na poziomie interakcji bezpośredniej, jaka między nimi zachodzi. Badaniu poddano osobno wypowiedzi w telewizyjnych transmisjach meczów piłki nożnej kobiet i piłki nożnej mężczyzn, aby możliwe było ujęcie porównawcze. Wcześniejsze poszukiwania różnic w ukazywaniu męskich i kobiecych zmaganiań w sporcie w obszarze komunikacji medialnej zorientowane były na badanie innego rodzaju materiałów, np.: artykułów prasowych (Dziubiński, Organista, Mazur 2018), telewizyjnych wiadomości sportowych (Kluczyńska 2011), relacji on-line (Grochala 2019), warstwy leksykalnej języka sportu (Jarosz 2015). Jednocześnie transmisja meczu, a także komentarz sportowy jako taki, to zagadnienie poddane już szerokiemu oglądowi (m.in. Jarosz 2015; Grochala 2016 – wskazane publikacje zawierają obszerną bibliografię; Ostrowski 2003, 2007; Szews, Siekiera 2016). Proponowane tu ujęcie wyróżnia to, że jego celem ma być opis sposobu komunikowania się duetu komentującego między sobą w telewizyjnej transmisji meczów piłki nożnej kobiet i piłki nożnej mężczyzn (a nie jak we wcześniejszych badaniach: osób komentujących z widownią).

Metodologia badania

Przedstawione badanie ma charakter pilotażowy. Przeprowadzono je, by rozpoznać, czy zastosowana do analizy wybranego materiału metoda badawcza pozwala sformułować spostrzeżenia potrzebne do opisu zagadnienia będącego przedmiotem zainteresowania, a także jakie trudności i ograniczenia determinuje opracowana procedura badawcza.

Przedmiotem prezentowanego badania były działania komunikacyjne komentatorów sportowych rozpatrywane na płaszczyźnie bezpośredniej interakcji werbalnej między nimi w trakcie komentowania telewizyjnej transmisji meczu. Materiał badawczy stanowiły komentarze sportowe do transmisji telewizyjnych ośmiu meczów drużyn reprezentacji Polski w piłce nożnej (cztery mecze drużyn męskich i cztery kobiecych) rozgrywanych w 2021 r. na tym samym szczeblu rozgrywek (eliminacje do Mistrzostw Świata), emitowanych w telewizji publicznej. Wybór przekazów oparty został na kryterium możliwości pozyskania (potencjalnie) najszerzej widowni (mecze reprezentacji Polski spotykają się z większym zainteresowaniem polskich odbiorców niż mecze drużyn ligowych bądź reprezentacji innych krajów, a telewizja publiczna zapewnia nielimitowany dostęp do przekazu). Transmisje pozyskano ze strony internetowej sport.tvp.pl, po czym przygotowano transkrypcje, na których oparte zostały analizy (łącznie zapisano ponad 700 minut relacji). Osobnemu oglądowi poddano komentarze meczów piłki nożnej kobiet i piłki nożnej mężczyzn.

Szczegółowy wykaz objętych analizą transmisji przedstawiono w tabelach 1 i 2.

Tabela 1. Wybrane do analizy transmisje telewizyjne meczów reprezentacji kobiet w piłce nożnej

Drużyny	Data spotkania	Duet komentujący
Polska – Norwegia	21.10.2021 r.	Michał Zawacki, Joanna Tokarska
Polska – Albania	26.10.2021 r.	Michał Zawacki, Joanna Tokarska
Kosowo – Polska	25.11.2021 r.	Michał Zawacki, Joanna Tokarska
Belgia – Polska	30.11.2021 r.	Michał Zawacki, Joanna Tokarska

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2. Wybrane do analizy transmisje telewizyjne meczów reprezentacji mężczyzn w piłce nożnej

Drużyny	Data spotkania	Duet komentujący
San Marino – Polska	6.09.2021 r.	Jacek Laskowski, Marcin Żewłakow
Albania – Polska	13.10.2021 r.	Mateusz Borek, Kazimierz Węgrzyn
Andora – Polska	12.11.2021 r.	Mateusz Borek, Marcin Żewłakow
Polska – Węgry	15.11.2021 r.	Jacek Laskowski, Robert Podoliński

Źródło: opracowanie własne

Obserwowaną właściwością transmisji telewizyjnych, znajdującą odzwierciedlenie w wybranym materiale badawczym, są różnice w składzie duetu komentującego: w transmisjach meczów męskich drużyn piłki nożnej to dwóch mężczyzn, czyli dziennikarz i ekspert (por. tabela 2), mecze drużyn kobiecych komentowane są zwykle przez dziennikarza i ekspertkę (por. tabela 1). Mecze reprezentacji Polski w piłce nożnej komentowane były przez różne duety

komentujące w przypadku piłkarzy (różni dziennikarze, różni eksperci) i zawsze ten sam zespół komentatorski w przypadku rozgrywek piłkarek. Taki stan rzeczy może dawać podstawy do postawienia zarzutu o uzyskanie wyników zdeterminowanych wpływem cech osobniczych duetu komentującego mecze piłki nożnej kobiet. Należy jednak podkreślić, że skład tego duetu nie zmieniał się także w tych transmisjach, które nie trafiły do bazy materiałowej, co więcej, ekspertka komentująca mecze reprezentacji Polski występuje także w emitowanych w telewizji publicznej transmisjach meczów polskich drużyn ligowych. Baza materiałowa jest efektem warunków panujących w danej dyscyplinie.

Zastosowana metoda polega na badaniu strategii konwersacyjnych w ujęciu gramatyki komunikacyjnej (Awdiejew, Habrajska 2004, 2006). Strategię konwersacyjną należy rozumieć jako „świadomie kierowany przez nadawcę i interpretowany przez odbiorcę spójny ciąg aktów mowy, za pomocą którego dążą oni do osiągnięcia wspólnie akceptowanego celu komunikacyjnego” (Awdiejew, Habrajska 2006: 55). Badanie strategii konwersacyjnych oraz stosowanych w ich ramach zachowań komunikacyjnych pozwala wychwycić stosowane przez interlokutorów niedostrzegalne na poziomie warstwy językowej schematy interakcyjne, które stanowią manifestację cech aktualizowanego dyskursu.

W gramatyce komunikacyjnej wyodrębnia się trzy podstawowe strategie konwersacyjne (Awdiejew, Habrajska 2006). Są to: strategia informacyjno-weryfikacyjna, w której interlokutorzy zmierzają do wypracowania wspólnego obrazu rzeczywistości (w rozumieniu uporządkowanego obszaru ontologicznego), strategia aksjologiczno-emotywna, w której dąży się do uzgodnienia wspólnej postawy wartościującej wobec wybranych obiektów, oraz strategia behawioralna, służąca do nakłaniania partnera do podjęcia określonych czynności lub do przyjęcia pożądanego stanowiska wobec zaproponowanych działań. Opisane w gramatyce komunikacyjnej strategie metadyskursywne nie będą tu przedmiotem uwagi.

Sytuacja komunikacyjna komentowania meczu piłkarskiego dopuszcza realizację właściwie tylko dwóch pierwszych strategii i to one zostaną omówione szerszej. Strategia behawioralna (realizowana przez wypowiedzi zakotwiczone w medium według typologii W. Kochmańskiej – zob. wyżej) pojawia się sporadycznie, na przykład w aktach mowy zaproszenia (do wysłuchania hymnu, do obejrzenia drugiej połowy meczu, do obejrzenia studia przed- czy po-meczowego, a także kolejnego meczu itd.).

Strategie informacyjno-weryfikacyjne w transmisji meczów piłki nożnej

Strategie informacyjno-weryfikacyjne realizowane są przez stosowanie różnego rodzaju sądów asertorycznych oraz modalnych aktów mowy, których celem jest ustalenie stopnia pewności co do zaistnienia określonych zdarzeń. Do modalnych aktów mowy należy pytanie, a także wyrażenie pewności, wątpliwości, przypuszczenia czy wykluczenia (Awdiejew 2007: 102–115).

Obserwowane w komentarzu do transmisji telewizyjnej meczu działania komunikacyjne w ramach strategii informacyjno-weryfikacyjnych nakierowane mogą być na widownię lub na partnera w duecie komentującym. Do strategii informacyjno-weryfikacyjnych zorientowanych na widza należy cała warstwa relacjonowania wydarzeń mających miejsce na boisku, czyli wypowiedzi zakotwiczone w obrazie. Zgodnie z opisanymi w teorii kanonicznymi założeniami, w duecie dziennikarsko-eksperckim za tę część komentarza odpowiadać powinien dziennikarz (Grochala 2016). Wskazanie to znajduje odzwierciedlenie w materiale badawczym – w obu typach duetu komentującego to przede wszystkim dziennikarz relacjonuje bieżącą sytuację na boisku. Podział ról jest w tym zakresie wyraźny i zachowywany z dużą konsekwencją.

Charakterystyczne dla komentarza sportowego, także w obszarze piłki nożnej, jest stosowanie wypowiedzi zakotwiczonych w dyskursie, czyli wprowadzanie różnego rodzaju informacji dodatkowych. Ich temat stanowi sytuacja zawodników, historia spotkań drużyn reprezentujących kraje, bilans bramek zdobytych i straconych, liczba występów poszczególnych zawodników w barwach narodowych, ich losów klubowych w ligach itd. Wymagają one rozległej wiedzy i dobrego przygotowania komentującego, nakierowane są na widza i zazwyczaj wprowadzane w momentach naturalnych przerw w grze, co pozwala uniknąć milczenia.

W wypowiedziach duetu komentującego mecze piłki nożnej kobiet zaobserwowano, że zdecydowanie więcej informacji dodatkowych przywołuje ekspertka (są to informacje o aktualnych kontuzjach, o liczbie rozegranych przez zawodniczkę meczów, o stylu gry zawodniczek – zarówno Polek, jak i przeciwniczek). Ilustruje to przykład 1:

(1) [ekspertka:] No ciężko było Zawistowskiej coś więcej z tej akcji uzyskać. **To też oczywiście nie jest piłkarka, której gra głową jest jakimś takim wielkim atutem.** Natomiast widzieliśmy też na skrzydle jak momentalnie była podwojona **Padilla-Bidas, piłkarka Servet Geneva, która przedłużyła umowę z tym klubem, ale też która zbiera fajne doświadczenie, bo występuje na co dzień w lidze mistrzyń. Ostatnio miała okazję wystąpić przeciwko Chelsea,** więc to są takie spotkania, które niewątpliwie powodują, że **dużo zyskuje z miesiąca na miesiąc ta skrzydłowa.**

Informacje dodatkowe podaje także dziennikarz. Są one jednak zazwyczaj znacznie krótsze i realizowane według pewnego schematu: zwykle w miejsce nazwiska zawodniczki wprowadzone jest omówienie, najczęściej odwołujące się do zajmowanej przez nią pozycji na boisku bądź klubu ligowego, w jakim gra, jak w przykładach 2 i 3:

(2) [dziennikarz:] Faul **kapitanki reprezentacji Polski** [Paulina Dudek – przyp. A.F.-B.].

(3) [dziennikarz:] Laura DeNeve i Tessa Wullaert. Myślę, że raczej **dwudziestosiedmioletnia piłkarka Anderlechtu** [Laura DeNeve – przyp. A.F.-B.].

Podobny schemat – z wykorzystaniem omówienia – stosowali także dziennikarze w badanych transmisjach meczów piłki nożnej mężczyzn:

(4) [dziennikarz:] Piłka na Bukse, ale w takim ofensywnym faulu teraz względem Veselego **napastnik New England Revolution** [Adam Buksa – przyp. A.F.-B.].

Podsumowując nakierowane na widza działania komunikacyjne duetów komentujących w ramach realizacji strategii informacyjno-weryfikacyjnych, należy wskazać, iż:

- 1) tak w transmisjach meczów piłki nożnej kobiet, jak i mężczyzn to dziennikarz, a nie ekspert relacjonował bieżące zdarzenia na boisku; zauważalna była duża konsekwencja w tym zakresie;
- 2) w transmisjach meczów piłki nożnej kobiet informacje dodatkowe przywoływała przede wszystkim ekspertka, jednak dziennikarz także partycypował w tym działaniu, natomiast w transmisjach meczów piłki nożnej mężczyzn zaobserwowano wyraźny podział ról – wprowadzanie informacji dodatkowych było aktywnością dziennikarza.

W sytuacji gdy komentującymi byli dziennikarz i ekspertka, często operują oni strategią informacyjno-weryfikacyjną w rozmowie między sobą: uzupełniają nawzajem swoje wypowiedzi lub prowadzą negocjacje modalne. Ilustrację stanowi przykład 5:

(5) [dziennikarz:] Memeti. Biquai. Shala. Hisenaj. Misini. I od bramki Klabis. **Karolina Klabis miała już w tej połowie kontakt z piłką, czy to jest pierwszy?**
[ekspertka:] **Wydaje mi się, że to może być pierwszy.**

W przytoczonym przykładzie pojawiło się pytanie komentującego do ekspertki – ta udzieliła odpowiedzi w postaci aktu mowy przypuszczenia i w ten sposób doszło do ustalenia faktów z określonym stopniem pewności (frazem *wydaje mi się, że*).

W przykładzie 6 konstatacja wyrażona przez komentującego została potwierdzona i powtórzona przez ekspertkę, co zwiększyło stopień pewności, z jakim twierdzenie mogło zostać przyjęte:

(6) [dziennikarz:] Po raz kolejny Biquaj. Dwójką atakuje reprezentacja Kosowa. Achcińska. Wiankowska. **Klabis. No dla Karoliny Klabis ta bramka z czwartej minuty Syli to też pierwszy gol puszczony w tych eliminacjach.**
[ekspertka:] **Tak. Dwa bez straconego gola przez Karolinę Klabis. Ale bez szans była przy tym strzale Syli.**

W przykładzie 7 widać ponownie współdziałanie duetu dziennikarsko-eksperskiego we wprowadzaniu informacji – komentujący uzupełniali się, jednak można zauważyć, że dziennikarz wchodził w słowo ekspertce:

(7) [ekspertka:] O, zobaczmy, czy będą jeszcze jakieś zmiany. Chociażby ta zmiana w przerwie, czyli zmiana Kaletki na Grzybowską. **To też zapewne był efekt tego, że...**
[dziennikarz:] **Kaletka chorowała ostatnio.**

[ekspertka:] ... **Kaletka chorowała, taki bezosobowych**

[dziennikarz:] **Tak.**

[ekspertka:] ... **więc wiemy, że te kwestie zdrowotne są tutaj niezwykle istotne, zwłaszcza w kontekście kolejnego meczu.**

Podobne zachowanie komunikacyjne dziennikarza ilustrują przykłady 8 i 9:

(8) [ekspertka:] **I będziemy mieć kolejny...**

[dziennikarz:] **Debiut.**

[ekspertka:] ... **debiut w kadrze.** Gabriela Grzybowska pojawia się na boisku. Piłkarka TME UKS SMS Łódź.

(9) [ekspertka:] A dostaje kilka minut Ewelina Kamczyk. **Cały czas czeka na pierwszego gola w lidze francuskiej...**

[dziennikarz:] **Opuściła naszą ligę...**

[ekspertka:] ... **pięciokrotna królowa strzelczyń naszej ligi.**

[dziennikarz:] ... **pięciokrotna królowa strzelczyń.** Cały czas trwa opatrywanie Memeti.

Zdarzała się także, choć znacznie rzadziej, sytuacja odwrotna, kiedy ekspertka wchodziła w słowo dziennikarzowi:

(10) [dziennikarz:] Karczevska za Gec. **I ta druga zmiana w reprezentacji Polski to...**

[ekspertka:] **Kolejny debiut.**

[dziennikarz:] ... **to kolejny debiut.** Wróbel.

[ekspertka:] Witamy Natalię Wróbel. Także zawodniczka AZSu UJtu Kraków.

Zachowania te stanowią rodzaj konkurowania ze sobą osób tworzących duet komentujący.

W ramach strategii informacyjno-weryfikacyjnych w komentarzu do meczów kobiecej piłki nożnej zaobserwowano negocjacje modalne, których celem było sprostowanie informacji nieprawdziwej podanej przez partnera z duetu komentującego. Ilustrację stanowi przykład 11:

(11) [ekspertka:] O ile dobrze widzieliśmy, **zastąpi Weronikę Zawistowską Gabriela Grzybowska.**

[dziennikarz:] **Jest Zawistowska.**

[ekspertka:] **A nie przepraszam, jest Zawistowska. To gdzieś tam źle zauważyłam. Zara... za moment zapewne zobaczymy, kogo nie ma na boisku. [...]**

[dziennikarz:] **Za Nikol Kaletkę Gabriela Grzybowska.**

Ekspertka podała informację, która nie była zgodna z sytuacją mającą miejsce na boisku. Kiedy informację tę skorygował dziennikarz, ekspertka przyznała się do błędu (co wyraziła słowami: *To gdzieś tam źle zauważyłam*) i przeprosiła.

Podobnych do omówionych wyżej zachowań komunikacyjnych nie zaobserwowano w działaniach werbalnych męskich duetów komentujących mecze piłki nożnej ujętych w materiale badawczym: w ramach strategii informacyjno-weryfikacyjnych każdy z partnerów wygłaszał swoją kwestię, drugi nie przerywał mu, nie negocjowano także tego, co zostało powiedziane przez przedmówcę (ze względu na to, że takie zachowania nie występują, niemożliwe jest podanie egemplifikacji). Można przyjąć, że jest to konsekwencją wyraźnego podziału zadań — informacji dodatkowych dostarcza przede wszystkim dziennikarz.

Podsumowując strategie informacyjno-weryfikacyjne nakierowane na partnera z duetu komentującego, należy zauważyć, że:

- 1) działania takie zaobserwowano tylko w przypadku duetu reprezentowanego przez mężczyznę i kobietę;
- 2) zdarzały się sytuacje współdziałania komentatora i ekspertki w dostarczaniu informacji widzowi: zadawanie sobie nawzajem pytań, negocjowanie stopnia prawdopodobieństwa wyrażonych sądów;
- 3) w zachowaniach komunikacyjnych komentatora i ekspertki zaobserwowano sytuacje przerywania sobie, wchodzenia w słowo w celu dopowiedzenia kwestii rozpoczętej przez przedmówcę;
- 4) w zachowaniach komunikacyjnych komentatora i ekspertki odnotowano występowanie negocjacji modalnych, także jawne korygowanie błędów.

Strategie aksjologiczno-emotywnie w transmisji meczów piłki nożnej

Przyjmuje się, iż „stosując strategię aksjologiczno-emotywną nadawca proponuje partnerowi przyjęcie opinii wartościujących w stosunku do znanych im lub hipotetycznych faktów, zdarzeń, stanów, osób lub innych zjawisk dopuszczających wartościowanie” (Awdiejew, Habrajska 2006: 63). Strategie te dzieli się na nieantagonistyczne i antagonistyczne. Nieantagonistyczne wymagają od interlokutorów tożsamości podstawowych postaw oceniających, a celem ich stosowania jest wypracowanie wspólnej orientacji aksjologicznej, antagonistyczne zaś przebiegają w warunkach niezgodności postaw aksjologicznych interlokutorów w stosunku do omawianych obiektów oceny. Nadawca dąży w tym przypadku do złagodzenia negatywnego lub do obniżenia pozytywnego stosunku odbiorcy do obiektu omawianego (Awdiejew, Habrajska 2006: 63–66). Ocenę przypisywaną określone mu obiektowi można wyrazić za pomocą konwencjonalnych środków językowych (por. operatory emotywno-oceniające – Awdiejew 2007: 115–123), ale w gramatyce komunikacyjnej przyjmuje się także, że niektóre obrazy rzeczywistości, zawarte w treści propozycjonalnej wypowiedzi, łączą się z normatywną oceną, która wynika z przyjętych w danym społeczeństwie norm (Awdiejew, Habrajska 2004: 297–299) – wartościowanie jest wówczas czytelne, mimo iż nie ma osobnych wykładników językowych.

W komentarzu sportowym do meczów piłki nożnej kobiet zaobserwowano, że sądy oceniające wyrażali obydwójce komentujący – dziennikarz i ekspertka. W materiale wyodrębniono wymiany o charakterze nieantagonistycznym, w których można było dostrzec zgodność w zakresie znaku sformułowanej oceny pozytywnej, np.:

(12) [dziennikarz:] Kolejne prostopadłe zagranie, tym razem niedokładnie Achcińska. Mamy na pewno dzisiaj swoje atuty, myślę o strzałach z dystansu. **Karolina Gec, Adrianna**

Achcińska – to są piłkarki, które potrafią bardzo mocno i skutecznie uderzyć zza linii pola karnego [W+].

[ekspertka:] O, widzieliśmy dwa tygodnie temu, zwłaszcza przy meczu SMS Łódź – UJ Kraków, jakim uderzeniem z dystansu dysponuje właśnie Karolina Gec. Dwa razy tak kopnęła w poprzeczkę, że przyjemnie się patrzyło na to, jak, jaką siłą strzału dysponuje ta napastniczka [W+].

W przykładzie 12 pozytywna ocena [W+] wyrażona przez dziennikarza potwierdzona została w słowach ekspertki poprzez przywołanie sytuacji, w której będąca obiektem oceny jedna z piłkarek także oceniona została pozytywnie (wskazuje na to fraza *przyjemnie się patrzyło*).

Zachowania komunikacyjne manifestujące zgodność ocen zaobserwowano także w przypadku wyrażania krytyki [W-] pod adresem zawodniczek, co ilustrują przykłady 13 i 14:

(13) [dziennikarz:] [...] **Achcińska. Za mocne to zagranie** [W-] i mam wrażenie, że to była ostatnia akcja pierwszej części meczu. Patrzy na zegarek sędziego Ecevea.

[ekspertka:] O tu był taki pomysł [Achcińskiej – A.F.-B.] na zagranie na wchodzącą Wiankowską, ale, to, co mówisz, **zbyt mocne to podanie** [W-].

(14) [dziennikarz:] Jest uraz reprezentantki Kosowa. Jeszcze raz patrzymy, co takiego tutaj się wydarzyło? **Przeszkadzają sobie Dudek i Wiankowska** [W-], wykorzystuje to Syła.

[ekspertka:] Wykorzystała swoje dobre warunki fizyczne. Ale też no trzeba powiedzieć, że **błąd yyy po prostu w podjęciu decyzji, kto ma do tej piłki wyskoczyć** [W-].

Należy podkreślić, że w wypowiedziach ekspertki często stosowane były konstrukcje bierne i bezosobowe, co pozwalało uniknąć w przypadku krytyki wskazywania wprost zawodniczki, której krytyka dotyczyła. W przykładzie 13 pojawia się wyrażenie: *zbyt mocne to podanie*, co w stronie czynnej miałoby postać: *Achcińska podała zbyt mocno*, w przykładzie 14 z kolei zastosowano konstrukcję: *błąd [...] w podjęciu decyzji*, w miejsce wyrażenia w stronie czynnej: *Dudek i Wiankowska popełniły błąd*.

Odnotowano znaczną częstotliwość występowania tego typu konstrukcji w wypowiedziach ekspertki w materiale badawczym, zwłaszcza w komunikatach wyrażających krytykę pod adresem zawodniczek.

W działaniu komunikacyjnym duetu dziennikarz-ekspertka często obserwowano antagonistyczną strategię aksjologiczno-emotywną o powtarzającym się schemacie, kiedy na krytyczną uwagę dziennikarza ekspertka reagowała wyrażeniem, które łagodziło negatywny wydźwięk oceny przedmówcy. Właściwość tę ilustruje wymiana w przykładzie 15: na rozczarowanie dziennikarza spowodowane straconą okazją do zdobycia gola ekspertka odpowiedziała pochwałą zachowania drużyny i umniejszeniem błędu poprzez zastosowanie frazy *minimalnie niecelne uderzenie*:

(15a) [dziennikarz:] [...] Buszewska. Buszewska! Szansa i gol! **Nie! Nie ma bramki! Nie trafiła Karolina Gec!** [W-].

[ekspertka:] **Bardzo ładna, płynna akcja naszego zespołu. Już widzieliśmy w siatce piłkę [W+], ale minimalnie niecelne to uderzenie Karoliny Gec [W-]. Bardzo dobrze rozrzuciła piłkę Grabowska do Buszewskiej [W+]. Ta dobrze podała na głowę Gec [W+].**

W dalszym ciągu tej wymiany dziennikarz podtrzymał jednak negatywne wartościowanie, wyrażając rozczarowanie z powodu straconej szansy na zdobycie gola:

(15b) [dziennikarz:] Po niespełna kwadransie **mogła w debiutanckim występie w reprezentacji mieć pierwszą bramkę zawodniczka AZSu [Karolina Gec – przyp. A.F.-B.] [W-].** Ramaj. Wyżej podeszły Polki. Przejmują piłkę. Grabowska – faulowana,

na co ekspertka zareagowała ponowną pochwałą:

(15c) [ekspertka:] **Ale właśnie na takie akcje czekamy, jak ta poprzednia: szybko wymienione kilka podań, podanie celne do Gec i od razu mieliśmy dobrą sytuację, żeby tutaj wyrównać [W+].**

W innych sytuacjach ekspertka łagodziła wyrażoną negatywną ocenę dziennikarza wprowadzaniem usprawiedliwień, jak w przykładach 16 i 17:

(16) [ekspertka:] Natomiast **ta strata Grabowskiej... [W-] Zakładam, że ona tutaj mogła wynikać z faulu [usprawiedliwienie – przyp. A.F.-B.],** aczkolwiek no... [W+].

(17) [ekspertka:] **Uczymy się** tego otwierania gry [W+]. Stąd też te błędy [W-]. **Nauka wymaga czasu [W+]** i tutaj widzieliśmy [usprawiedliwienie – przyp. A.F.-B.].

Typowe dla wypowiedzi ekspertki w materiale badawczym było łączenie krytyki z pochwałą (przykłady 18 i 19):

(18) [ekspertka:] **O, szkoda, że to podanie Kamczyk było właśnie minimalnie niecelnie [W-], bo fajnie stworzyła sobie okazję do tego, żeby właśnie zabrać się dobrze z piłką [W+].**

(19) [dziennikarz:] [...] Ależ to była znakomita okazja dla Dominiki Grabowskiej.
[ekspertka:] Tak, **zabrakło jej nogi w tej sytuacji. Delikatnie zbyt mocne było dla niej przy ustawieniu tej akcji podanie od Achcińskiej [W-], która tam, widzimy, dobrze się włączyła [W+].**

Nietypową postać mają tu operatory aksjologiczno-emotywnie wprowadzające wartościowanie negatywne: *minimalnie niecelnie* (18), *delikatnie zbyt mocne* (19). Ekspertka skrytykowała piłkarki, zrobiła to jednak, dbając o maksymalnie łagodną formę wyrazu. W ramach strategii aksjologiczno-emotywniej należy zwrócić uwagę na stosowane przez ekspertkę sekwencje pochwał – wyrażała ona w kilku wypowiedziach po kolei sądy wartościujące dodatnio zachowania zawodniczek na boisku. Działanie takie było charakterystyczne dla jej sposobu komunikowania (można by zatem uznać je za cechę idiolektalną, jednak z uwagi na to, że jest to jedyna kobieta komentująca mecze piłki nożnej kobiet w telewizji publicznej, cechy jej idiolektu stanowią dla widowni podstawę do wykreowania uniwersalnego wyobrażenia o sposobie komentowania meczów piłki nożnej kobiet przez ekspertki).

Podsumowując działania komunikacyjne dziennikarza i ekspertki w ramach realizacji strategii aksjologiczno-emotywniej w badanym materiale, należy wskazać, że:

- 1) sądy oceniające stosowane były zarówno przez dziennikarza, jak i przez ekspertkę;
- 2) występowały antagonistyczne strategie aksjologiczno-emotywne, polegające na łagodzeniu przez ekspertkę negatywnej oceny wyrażonej przez dziennikarza;
- 3) dla złagodzenia negatywnej oceny ekspertka stosowała usprawiedliwienie (w przypadku oceny wyrażonej przez przedmówcę) oraz łączenie w jednej wypowiedzi krytyki i pochwały;
- 4) dla wypowiedzi ekspertki typowe było stosowanie konstrukcji biernych i bezosobowych w wypowiedziach zawierających sądy oceniające o ujemnym znaku wartości;
- 5) dla wypowiedzi ekspertki charakterystyczne było stosowanie sekwencji pochwał.

W komentarzu sportowym do meczów piłki nożnej mężczyzn zaobserwowano, że sądy oceniające stosowane były zarówno przez dziennikarza, jak i przez eksperta. Warto podkreślić, że dominowały przy tym nieantagonistyczne strategie aksjologiczno-emotywne: kierunek oceny sytuacji zaproponowany przez jednego z partnerów był potwierdzany w wypowiedzi drugiego z nich. Prawidłowość tę można było zaobserwować w zakresie wyrażania wartościowania pozytywnego, jak w przykładach 20 i 21:

(20) [dziennikarz:] [...] **Brawo, brawo, Dawidowicz** [W+].

[ekspert:] **Ależ dobrze Dawidowicz wyczuł tę sytuację** [W+], natomiast ta akcja dwójkowa Moder-Puchacz – znakomita.

(21) [dziennikarz:] [...] **Dobrze Świdorski** [W+]. Aaj, jednak, jednak odgwizdał tutaj przewinięcie portugalski sędzia.

[ekspert:] **Ale Świdorski najbliżej chyba tutaj tego odbioru piłki** [W+].

Podobną zgodność widać także w przypadku sądów wyrażających wartościowanie negatywne (przykłady 22 i 23):

(22) [dziennikarz:] Ale my tu obserwujemy Casha, czy też – jak mówią na Pradze – Kieszka. Zobaczymy, bo ma właśnie imponować dorzutami, wrzutkami, dośrodkowaniami w biegu – **na razie ze trzy próby i wszystkie chyba nieudane** [W-].

[ekspert:] Tak, **dwa podania zblokowane, jedno jeszcze niecelne, wybite przez stoperów** [W-].

(23) [ekspert:] **Nie! Tak nie możemy grać** [W-]. Albańscy chcą, żebyśmy tak grali, tak rozgrywali. **Błąd olbrzymi Krychowiaka. Tak nie może się zachowywać piłkarz w środkowej strefie boiska, gdzie on... tak naprawdę... przeciwnik może nadbiec z każdej strony. Krychowiak tego nie widział** [W-].

[dziennikarz:] **Ale nie wyciągnęliśmy wniosków z tego, co działo się kilkadziesiąt sekund wcześniej, bo wtedy też piłka do Grzegorza Krychowiaka** [W-]. Grzesiek przyjmuje, poprawia, wtedy ratuje go faul, natomiast w tej drugiej sytuacji – widzieliśmy – **już naprawdę mogliśmy sprezentować Albańczykom gola** [W-].

Warto zwrócić tu uwagę na sam sposób wyrażania oceny – zarówno dziennikarz, jak i ekspert jednoznacznie (przywołując nazwisko) wskazywali zawodnika, który był obiektem krytyki.

W materiale badawczym obejmującym działania komunikacyjne duetu komentującego mecze piłki nożnej mężczyzn nie zaobserwowano sytuacji, kiedy zastosowana zostałaby antagonistyczna strategia aksjologiczno-emotywna między dziennikarzem i ekspertem.

Podsumowując wnioski z analizy sposobu realizowania strategii aksjologiczno-emotywnych przez komentatorów meczów piłki nożnej mężczyzn, należy przyjąć, że:

- 1) sądy oceniające stosowane były zarówno przez dziennikarza, jak i przez eksperta;
- 2) dominowały nieantagonistyczne strategie aksjologiczno-ematywne;
- 3) krytyka i pochwała pod adresem zawodników wyrażane były wprost, za pomocą konstrukcji w stronie czynnej.

Wnioski

Przedmiotem badania przedstawionego w niniejszym opracowaniu były działania komunikacyjne komentatorów telewizyjnych transmisji meczów piłki nożnej na poziomie interakcji między osobami tworzącymi duet komentujący (mecze męskich drużyn komentowane były przez dwóch mężczyzn, mecze drużyn kobiecych komentowali dziennikarz mężczyzna i ekspertka). Badanie miało charakter pilotażowy. Wykonane analizy pozwoliły zaobserwować, że działania te różnią się w przypadku komentowania meczów drużyn męskich i kobiecych. W badanych typach duetów komentujących dostrzeżono różnice w sposobie realizowania strategii informacyjno-weryfikacyjnych i aksjologiczno-emotywnych.

W zakresie realizacji strategii informacyjno-weryfikacyjnych zaobserwowano, że relacjonowanie przebiegu wydarzeń boiskowych to zadanie, które w obu przypadkach realizował dziennikarz. Jest to zgodne ze wskazywanym w literaturze przedmiotu podziałem ról dziennikarza i eksperta (Grochala 2016). Różnica pojawiła się w aspekcie wprowadzania informacji dodatkowych, które służą wypełnieniu tych fragmentów transmisji, w których ma miejsce przerwa w grze. W transmisji meczów piłki nożnej kobiet momenty te zagospodarowywane były głównie przez ekspertkę, choć obserwowano także udział dziennikarza. W przypadku transmisji meczów piłki nożnej mężczyzn funkcja ta realizowana była przez dziennikarza.

Różnice w realizacji strategii informacyjno-weryfikacyjnych najwyraźniej zaznaczyły się w obszarze działań komunikacyjnych nakierowanych na partnera z duetu komentującego. Właściwe dla tych strategii jest wykorzystywanie ich do współpracy informacyjnej między interlokutorami (Awdiejew, Habrajska 2006). Współpracy takiej nie zaobserwowano w przypadku transmisji meczów

piłki nożnej komentowanych przez dwóch mężczyzn. Uwagę zwraca tu wyraźny i konsekwentnie przestrzegany podział ról. Dla interakcji dziennikarza i ekspertki właściwe było zaś korzystanie z wiedzy operacyjnej partnera interakcji poprzez stosowanie pytań, widoczne było także konkurowanie, manifestujące się w walce o pierwszeństwo dostarczenia odbiorcy informacji, przerywaniu sobie, a nawet jawnym korygowaniu błędów.

Strategie aksjologiczno-oceniające służą realizacji roli duetu komentującego polegającej na sterowaniu emocjonalnym zaangażowaniem odbiorcy, a także wyrażeniu oceny wobec zdarzeń mających miejsce w trakcie widowiska. W badanym materiale dostrzeżono występowanie podobieństw w komentarzu do transmisji meczów kobiet i mężczyzn w sposobie komunikowania w ramach tych strategii. Sądy oceniające wyrażali zarówno dziennikarze, jak i eksperci w obu typach duetów komentujących. Zaobserwowano także wspólne dla nich występowanie strategii nieantagonistycznych, przejawiających się zgodnością znaku formułowanych ocen – tak pozytywnych, jak i negatywnych – wobec wydarzeń boiskowych, piłkarzy i piłkarek.

Antagonistyczne strategie aksjologiczno-emotywne okazały się właściwością działań komunikacyjnych zachodzących w interakcji dziennikarza z ekspertką, nie zaobserwowano ich występowania w duecie komentującym mecze piłki nożnej mężczyzn. Dla strategii antagonistycznych właściwy był powtarzający się schemat, w którym dziennikarz wyrażał krytykę, ekspertka zaś podejmowała działania, mające na celu złagodzenie jego oceny.

Sądy oceniające negatywnie, choć obserwowane w działaniach obu typów duetów, realizowane były odmiennie. Dla duetu złożonego z mężczyzn typowe było wyrażanie krytyki bezpośrednio, otwarcie, ze wskazaniem konkretnej osoby, której ta krytyka dotyczyła. W taki sposób wyrażał krytykę także dziennikarz komentujący mecze drużyn kobiecych. Inną właściwość dostrzeżono w działaniach ekspertki, która stosowała specjalne zabiegi, mające na celu wyrażenie krytyki w sposób pośredni lub łagodzenie jej (konstrukcje w stronie biernej, usprawiedliwianie, łączenie krytyki z pochwałą). Dla sądów oceniających pozytywnie typowa dla wszystkich osób tworzących duet komentujących była bezpośredniość ich wyrażania, z zaznaczającą się w działaniach ekspertki tendencją do formułowania sekwencji pochwał.

Efekty uzyskane w drodze badania pilotażowego prowadzą do konkluzji, że zastosowanie wybranej metody badawczej, czyli analizy sposobu realizowania strategii konwersacyjnych w działaniach komunikacyjnych duetów komentujących, pozwala poczynić spostrzeżenia na temat komentowania meczów piłki nożnej dotąd nieopisane w literaturze przedmiotu. Mimo istniejących ograniczeń (jak trudności w doborze materiału badawczego pod względem wyselekcjonowania przekazów komentowanych przez różne osoby), zasadne jest przeprowadzenie systematycznych badań, na podstawie których można będzie wnioskować o cechach właściwych dla komentarza sportowego w ogóle.

Dostrzeżenie różnic w sposobie realizowania strategii konwersacyjnych w komentarzu sportowym do meczów piłki nożnej drużyn męskich i kobiecych otwiera zaś kolejne perspektywy badawcze. Ciekawych poznawczo rezultatów dostarczyć może rozpatrzenie cech komentarza sportowego w odniesieniu do tzw. języka płci, również wykonanie (uwzględniającego te same kryteria) badania cech komentarza sportowego właściwego dla innych dyscyplin sportów drużynowych, jak siatkówka czy rugby. Są to już jednak nowe wyzwania badawcze.

Literatura

- Awdiejew A., 2007, *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Awdiejew A., Habrajska G., 2004, *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 1, Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Awdiejew A., Habrajska G., 2006, *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Gowarzewski A., 2010, *Polski Związek Piłki Nożnej 1919–2009*, Katowice: Wydawnictwo GiA.
- Grochala B., 2012, *Dwugłos dziennikarsko-ekspercki – wpływ czynników pragmatycznych na sposób konstruowania komentarza sportowego/relacji sportowej na żywo*, „Język a Kultura”, t. 23: *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, A. Burzyńska-Kamieniecka (red.), s. 199–209.
- Grochala B., 2016, *Telewizyjna transmisja sportowa w ujęciu genologii lingwistycznej na materiale transmisji meczów piłki nożnej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jarosz B., 2015, *O języku specjalistycznym w komentarzu sportowym (na przykładzie relacji z meczów siatkarskich)*, „Socjolingwistyka”, t. 29, s. 269–282.
- Jarosz B., 2018, *Multimodalność relacji sportowej „na żywo” jako determinanta procesów nadawczo-odbiorczych. Analiza kontrastywna odmiany telewizyjnej i internetowej*, w: I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Multimodalność mediów elektronicznych*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 33–50.
- Kluczyńska U., 2011, *Konstruowanie relacji między rodzajami w sporcie. Analiza telewizyjnych wiadomości sportowych*, w: K. Slany, B. Kowalska, M. Ślusarczyk (red.), *Kalejdoskop genderowy. W drodze do poznania płci społeczno-kulturowej w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 383–400.
- Kochmańska W., 2018, *Relacja z zawodów w skokach narciarskich z perspektywy odbiorcy telewizji jako multimodalne studium przypadku*, w: I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Multimodalność mediów elektronicznych*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 51–64.
- Organista N., Lenartowicz M., Gałaś J., 2017, *Konsumpcja sportowa i zainteresowanie sportem kobiet*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”, t. 16 (2), s. 113–130.

- Ostrowski A., 2003, *Dziennikarstwo sportowe*, Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- Ostrowski A., 2007, *Telewizyjna transmisja sportowa, czyli największy teatr świata*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Edukacji TWP.
- Szews P., Siekiera R., 2016, *Zawód dziennikarz-komentator sportowy. Kulisy pracy i warsztatu*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.